

**МЕХАНІЗМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ****MECHANISMS OF JUDICIAL PROTECTION ON IMPLEMENTATION
OF THE RIGHT TO ENVIRONMENTAL SAFETY**

**Закаль О.О., аспірантка кафедри аграрного,
земельного та екологічного права імені В.З. Янчука**

Національного університету біоресурсів та природокристування України

ORCID: 0000-0003-4231-1299

Авторка звертається до проблеми реалізації права на екологічну безпеку, проводить аналіз змісту цього права та проблем його судового захисту. Зазначається, що державні охоронні механізми реалізації права на екологічну безпеку (моніторинг, нормування, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища) не завжди є ефективними та запобігають його порушенням.

У статті звертається увага на діяльність природоохоронних організацій, як дієвого інструменту задоволення їх спільного інтересу та конструкцію групового позову, яка на думку автора може бути ефективно реалізована у тому числі і в українській правовій системі для розгляду деяких категорій спорів, зокрема позовів про захист права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище. Диференційовано розглянуті кліматичні судові позови на основі типу позивачів (окремі особи та/або групи, корпорації, уряди, неурядові організації) та відповідачів (держава, державні органи та приватні корпорації). Окреслено, механізм групового позову та доказових презумпцій, також їх роль у судовому захисті реалізації права на екологічну безпеку, а також доцільності імплементації цього інституту в українське процесуальне законодавство з урахуванням національних особливостей матеріального та процесуального закону.

Здійснюється аналіз необхідності позитивізації кліматичних прав людини. Акцентується увага на потребі у створенні чітких та ефективних юридичних механізмів захисту права на екологічну безпеку, з урахуванням того, що перевалюючою формою захисту кліматичних прав людини залишається саме міжнародно—договірна форма, що зумовлена початковим науково-теоретичним осмисленням специфіки впливу екологічних катастроф та кліматичних криз на права людини.

Разом із тим, звертається увага на реалізацію у судовій практиці положень Орхуської конвенції, які стосуються права природоохоронних організацій, а також окремих громадян на звернення із позовами щодо захисту права на безпечне та придатне довкілля. Авторкою підіймається проблема притягнення держави-окупанта в умовах російської збройної агресії на території України до відповідальності за вчинені злочини проти довкілля та застосування «судового імунітету» Російської Федерації.

Ключові слова: екологічні права, екологічні відносини, право на екологічну безпеку, захист права на екологічну безпеку, групові позови, доказові презумпції, природоохоронні організації, військовий стан, сталий розвиток.

The author addresses the problem of implementing the right to environmental safety, analyzes the content of this right and the problems of its legal protection. It is noted that state protection mechanisms for the implementation of the right to environmental safety (monitoring, regulation, control and supervision in the field of environmental protection) are not always effective and prevent its violations.

The article draws attention to the activities of environmental protection organizations as an effective tool for satisfying their common interest and the construction of a group lawsuit, which, in the author's opinion, can be effectively implemented, including in the Ukrainian legal system, for consideration of some categories of disputes, in particular lawsuits for the protection of the right to safe the natural environment for life and health.

Climate lawsuits are differentiated based on the type of plaintiffs (individuals and/or groups, corporations, governments, non-governmental organizations) and defendants (state, government agencies, and private corporations). The mechanism of class action and evidentiary presumptions is outlined, as well as their role in judicial protection of the implementation of the right to environmental safety, as well as the expediency of implementing this institution into Ukrainian procedural legislation, taking into account the national peculiarities of substantive and procedural law. An analysis of the need to positivize climate human rights is carried out. Attention is focused on the need to create clear and effective legal mechanisms for the protection of the right to environmental safety, taking into account the fact that the prevailing form of protection of human climate rights remains the international – contractual form, which is conditioned by the initial scientific and theoretical understanding of the specifics of the impact of environmental disasters and climate crises on human rights. Attention is focused on the implementation in judicial practice of the provisions of the Aarhus Convention, which concern the right of environmental protection organizations, as well as individual citizens to file lawsuits for the protection of the right to a safe and suitable environment.

The author raises the problem of bringing the occupying state under the conditions of Russian armed aggression on the territory of Ukraine to responsibility for committed crimes against the environment and the use of «judicial immunity» of the Russian Federation.

Key words: environmental rights, environmental relations, the right to environmental safety, protection of the right to environmental safety, class actions, evidentiary presumptions, environmental protection organizations, martial law sustainable development .

Постановка проблеми. Проблеми реалізації права на екологічну безпеку набуває особливої актуальності в сучасному суспільстві. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану. Створення державою матеріально-правових та процесуальних механізмів забезпечення реалізації та захисту цього права характеризує державу як соціальну.

Стан наукового дослідження проблеми. Проблеми реалізації права на екологічну безпеку були предметом дослідження таких учених: В. Костицький, А. Гетьман, Г. Анісімова, В. Андрейцев, Ю. Шемшученко, В. Бредіхіна. Проте питання реалізації цього права в аспекті судового захисту, застосування групових позовів та доказових презумпцій в еколого-правовій літературі залишилось не досить висвітленим. Окремо потребує уваги питання реалізації права на екологічну безпеку в умовах воєнного стану.

Мета статті – розкрити проблемні аспекти реалізації права на екологічну безпеку у контексті судового захисту, розглянути можливість застосування групових позовів та доказових презумпцій у справах щодо відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, а також питання реалізації права на екологічну безпеку в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Право на екологічну безпеку є елементом буття людини. Кожна людина живе у навколишньому природному середовищі, яке її повсякденно оточує, користується благами цього середовища. Саме тому ми розкриваємо сутність права на безпечне довкілля через його базовість, фундаментальність та природність, що дозволяє відносити це право до одного із видів кліматичних прав людини. По своїй суті це право є немайновим, таким, що безпосередньо не опосередковує певні майнові блага. Проте за порушення цього права,

порушення вимог екологічної безпеки має наступати відповідальність, у тому числі й майнового характеру.

Базовість, фундаментальність та природність права на екологічну безпеку обумовлює те, що всі елементи та засоби державної екологічної політики в Україні спрямовані на забезпечення, гарантування цього права. Кінцевий результат такої політики визначається створенням належних умов для дотримання реалізації права кожної особи на екологічну безпеку.

Право на екологічну безпеку безпосередньо пов'язане із категорією екологічної безпеки як такої. В. В. Костицький під екологічною безпекою розуміє стан захищеності довкілля від порушення екологічної рівноваги внаслідок використання природних ресурсів або забруднення навколишнього середовища, що передбачає упередження (недопущення) виснаження і знищення природних ресурсів, захворювання та смертність людей [1]. Вчений наголошує, що цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства про охорону довкілля обумовлена особливостями об'єкта правопорушення і має на меті відновлення довкілля або компенсацію заподіяної екологічними правопорушеннями шкоди. Запровадження інституту цивільно-правової відповідальності пов'язане з необхідністю компенсації порушником екологічного законодавства завданої потерпілим сторонам матеріальної і моральної шкоди поряд з іншими видами відповідальності за порушення екологічного законодавства – адміністративною, кримінальною та дисциплінарною [1].

На наш погляд, неможливо говорити про належну реалізацію права на екологічну безпеку без існування чітких та ефективних юридичних механізмів його захисту. При цьому, як показує практика, не завжди охоронні механізми реалізації цього права (моніторинг, нормування, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища) запобігають його порушенням. Як наслідок, актуальним є питання компенсації екологічної шкоди, завданої порушенням права на екологічну безпеку. Під екологічною шкодою розуміють будь-яке погіршення стану навколишнього середовища внаслідок порушення правових екологічних вимог. В. В. Костицький слушно зазначає, що цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства передбачає відшкодування матеріальної шкоди природному середовищу, здоров'ю і майну громадян, майну юридичних осіб, оскільки наслідком екологічного правопорушення може бути також заподіяння шкоди здоров'ю і майну громадян, юридичних осіб [1].

Очевидно, що порушення права на екологічну безпеку досить часто, якщо не завжди, стосується великої кількості осіб (групи осіб, які проживають на певній території, або ж невизначеного кола осіб). Ефективним інструментом для того, щоб велика кількість осіб мала можливість задовольнити свій спільний інтерес, який полягає у відновленні порушеного права на екологічну безпеку, є діяльність природоохоронних організацій.

Відзначимо, що судова практика на рівні вищої судової інстанції позитивно сприймає положення, закріплені Орхуською конвенцією в аспекті права природоохоронних організацій на звернення із позовами в інтересах своїх членів або ж невизначеного кола осіб.

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що МБО «Екологія-Право-Людина» є природоохоронною організацією, яка відповідно до положень Орхуської конвенції та Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а також відповідно до свого статуту, має право на представництво в суді екологічних інтересів суспільства та окремих його членів з метою захисту порушених екологічних прав людини та громадянина або з метою усунення порушень вимог екологічного законодавства. Суди застосували обмежене тлумачення чинного законодавства,

частиною якого є Орхуська конвенція, проігнорувавши, що право на захист порушеного конституційного права на безпечне довкілля належить кожному та може реалізовуватися як особисто, так і шляхом участі представника громадськості, яким у цьому випадку є МБО «Екологія-Право-Людина» [2].

В іншій справі суд вказав, що ГО «Юристи за екологію» як юридична особа (суб'єкт некомерційного господарювання) є природоохоронною організацією, яка згідно з приписами Орхуської конвенції (статті 2, 9), Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 9 - 11, 21) та Закону України «Про громадські об'єднання» (статті 11, 21), а також відповідно до завдань, визначених пунктами 2.2.4, 2.2.13 її Статуту, має право на захист у суді екологічних прав на безпечне довкілля її членів, у тому числі стягнення шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Отже, звертаючись до суду з позовами в інтересах фізичних осіб - своїх членів, ГО «Юристи за екологію» реалізує делеговані їй представницькі функції фізичних осіб, що віднесені Статутом до завдань (цілей) цієї організації. Велика Палата Верховного Суду зазначає, що в силу статті 9 Орхуської конвенції громадський контроль у сфері природоохоронного законодавства може здійснюватися громадськими природоохоронними організаціями, якщо такі позови подано на захист статутних цілей або суспільного інтересу. Позивач доцільно послався на практику ЄСПЛ у справі «Національна група інформації та протидії заводу «Мелокс» - Група «Ні заводу «Мелокс» та змішаному оксидному паливу» проти Франції» у рішенні від 28 березня 2006 року, в якій, спростовуючи доводи уряду про відсутність порушення «цивільних прав» громадської організації, ЄСПЛ зазначив, що реалії сучасного суспільства, в якому громадські асоціації відіграють важливу роль, особливо захищаючи деякі справи в державних органах або в національних судах, зокрема у сфері охорони навколишнього середовища, дозволяють дійти висновку про те, що громадські організації можуть діяти в судах на захист суспільних інтересів, а обмежувальне тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не відповідатиме цілям і меті цього положення про забезпечення права на справедливий суд у демократичному суспільстві [3].

Крім того, природоохоронна організація не зобов'язана підтверджувати документально наявність підстав для представництва окремих громадян, які є членами такої організації. Так, суд зазначив, що згідно з пунктом 5.22.1. статуту ГО «Фонд подолання наслідків Васильківської трагедії» голова організації діє від імені організації без довіреності та представляє організацію у її стосунках з іншими особами. Тому колегія суддів погоджується з висновком апеляційного суду про те, що ГО «Фонд подолання наслідків Васильківської трагедії» для участі у розгляді цієї справи не зобов'язана надавати документи, які підтверджують її повноваження представляти інтереси конкретних фізичних осіб-членів організації [4].

Зазначимо, що справи, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої порушенням права на безпечне довкілля та здоров'я навколишнє природне середовище, є досить складними щодо: (1) кола суб'єктів, право яких порушене; (2) процедури доказування порушення права та наявності шкоди. На наше переконання, для вирішення цих проблем належить звернути увагу на два процесуальні механізми – групові позови та доказові презумпції.

Науковці зазначають, що інститут групового позову може застосовуватись в будь-якій сфері суспільного життя, де виникають конфлікти, які стосуються питань права або факту, що є загальними для великої кількості осіб. Така форма захисту прав містить у собі як елементи процесуальної співучасті (в провадженні формально беруть участь всі члени групи, на них безпосередньо розповсюджується

судове рішення), так і судового представництва (від імені групи в силу особливих процесуальних вимог судове провадження ведеться однією або кількома особами) [5, с. 125].

Ю. В. Білоусов вказує, що залежно від статусу суб'єкта, уповноваженого звертатися до суду з масовим, груповим позовом, виділяють три його основні моделі: приватний, організаційний та публічний. Приватний груповий позов (private class action) характеризується тим, що будь-яка особа (фізична чи юридична) може подати його за умови, що така особа має власну вимогу і є членом групи. Організаційний груповий позов (organisational class action) на захист численної групи осіб подають певні організації, не маючи при цьому власних вимог. Яскравий і поширений приклад — позови на захист прав і законних інтересів споживачів, які подаються організаціями споживачів. Якщо закон закріплює право уповноваженого державного органу подавати позов і діяти як позивач, виступаючи у справі від імені певної групи осіб, то йдеться про публічний груповий позов (public class action) [6, с. 299].

Цікавим у цьому контексті є досвід Швеції, де застосовують усі три моделі групових позовів. Приватний груповий позов може пред'являтися фізичною чи юридичною особою, яка є членом групи та має процесуальну правосудність щодо як мінімум однієї підстави позову. Некомерційні організації споживачів можуть представляти споживачів або працівників у сфері споживчого та природоохоронного права в позовах, які стосуються товарів, послуг чи інших предметів суспільного споживання, що пропонуються як результат підприємницької діяльності споживачам переважно для особистого використання. Некомерційні організації, діяльність яких спрямована на захист природи та навколишнього середовища (а також професійні федерації риболовлі, сільського господарства, тваринництва та лісового господарства), можуть пред'являти позови щодо порушень та/або з відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу [7, с. 42].

Аналізуючи конструкцію групових позовів, В. І. Крат відзначає наявність як позитивних, так і негативних сторін цього процесуального інструменту. Аргументами «проти» вчений називає те, що груповий позов є давнім механізмом, який є складним, дорогим, тривалим і відкритим для зловживань; правильний підхід має базуватися на механізмах альтернативного вирішення спорів (АРС), таких як омбудсмени або державні наглядові органи, які виявилися більш ефективними. Аргументами «за» автор зазначає: процесуальну економію часу, процесуальну економію дій при розгляді спору, процесуальну економію коштів; запровадження різноманітних і диференційованих конструкцій, які забезпечуватимуть процесуальну економію та ефективне виконання завдань цивільного судочинства; виклики запровадження такої конструкції обумовлені потребами практики та спорами, що вже виникали [8].

Необхідно зазначити, що на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України № 10292 від 15.05.2019 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище» [9]. Цим проектом закону пропонується закріпити відповідні процесуальні положення, що стосуються групових позовів про права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

Зокрема, проектом Закону України № 10292 від 15.05.2019 пропонується закріпити у ЦПК України право на звернення з груповим позовом, згідно з яким фізична особа (позивач-ініціатор) або громадська організація мають право у порядку, передбаченому цією главою, звернутися до суду з позовом про захист прав та інтересів групи осіб без їх процесуальної участі в розгляді справи (груповий позов). Груповий позов може бути поданий про захист прав споживачів, права на безпечне для життя

та здоров'я навколишнє природне середовище, і містити вимоги до одного або декількох відповідачів про припинення дії, що порушує право, про відшкодування майнової та моральної шкоди. При цьому автори пропонують закріпити, що позивачем-ініціатором може подаватися груповий позов з можливістю додаткового приєднання до нього осіб, які відносяться до групи, права та законні інтереси яких захищаються позовом (відкритий груповий позов), або без можливості додаткового приєднання.

Також пропонується надати право громадським організаціям подавати до суду позови (в тому числі групові позови), зокрема, про припинення протиправних дій, про відшкодування майнової і моральної шкоди своїм членам, заподіяної порушенням права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а також відповідно до законодавства та статуту захищати у суді права інших осіб, які не є членами громадських об'єднань. На наш погляд, позитивною та принциповою є пропозиція про те, що громадські об'єднання зможуть захищати у суді права інших осіб, які не є їх членами. Оскільки наразі практика застосування Орхуської конвенції йде шляхом того, що громадська організація може діяти лише в інтересах своїх членів. Проте, очевидно, що шкода, завдана порушенням права на екологічну безпеку, може стосуватися багатьох осіб, які не є членами природоохоронних організацій. Натомість ефективним інструментом компенсації такої шкоди має стати конструкція групового позову.

На жаль, у сьогоденнішніх реаліях для України актуальним є питання негативного впливу війни, розв'язаної Російською Федерацією, на реалізацію права на екологічну безпеку.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року. У статті 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Право на безпечне для життя і здоров'я довілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, передбачене ст. 50 Конституції України, не віднесено до тих прав, що не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Разом із тим, у пункті 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено, що «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»». Тому право на безпечне для життя і здоров'я довілля під час воєнного стану в Україні не віднесено до тих, що можуть обмежуватися.

Дослідники із Організації економічного співробітництва та розвитку зазначають, що: через постійний шквал ударів по нафтопереробних заводах, хімічних заводах, енергетичних об'єктах, промислових складах чи трубопроводах повітря, вода та ґрунт країни забруднюються токсичними речовинами, що в сукупності становить серйозну небезпеку для здоров'я населення; через пошкодження

інфраструктури водопостачання приблизно 1,4 мільйона людей в Україні зараз не мають доступу до безпечної води, а ще 4,6 мільйона людей мають обмежений доступ; військові дії також призвели до різкого збільшення кількості відходів. Вони включають в себе пошкоджені або покинуті військові транспортні засоби та обладнання, уламки снарядів, цивільні транспортні засоби, будівельне сміття або незібрані побутові чи медичні відходи; страждає природа та екосистеми; серйозні негативні наслідки неминуче виникають внаслідок використання зброї, що може мати гострий і довгостроковий вплив на санітарний стан навколишнього середовища [10].

Необхідно наголосити, що після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України вся територія нашої країни піддалася масованим ракетним ударам, яким, як показує практика, піддавалися не лише військові, але й цивільні та інфраструктурні об'єкти. А. І. Данильченко та І. В. Лапіга зазначили, що внаслідок здійснення бойових дій до атмосферного повітря надходить значна кількість газових викидів і хімічних речовин, які вивільнюються в результаті численних артилерійських та мінометних обстрілів, а також детонації різних вибухових речовин. Сірчаний газ, що міститься в боеприпасах, за високої концентрації викликає підвищене сльозовиділення в дихальних шляхах, кашель, хрипоту, біль в очах. Крім того, гази від вибухів, потрапляючи в атмосферу, зумовлюють появу кислотних дощів, які згубно впливають як на рослини, так і на тварин, викликаючи у них захворювання дихальних шляхів. Періодичні вибухи снарядів буквально нашіптовують ґрунт металом, роблять його практично непридатним для використання в майбутньому. За висновками експертів благодійної організації «Екологія-Право-Людина», які досліджували ґрунт у зоні бойових дій, на місцях вибухів бойових снарядів виявлено значний вміст важких металів. Зважаючи на це, така висока концентрація різних металів робить ґрунт непридатним для подальшого використання [11, с. 89, 90].

Однак, досить важливим питанням у контексті притягнення держави-окупанта до відповідальності за вчинені злочини проти довкілля є судовий імунітет Російської Федерації. Зазначимо, що питання судового імунітету Російської Федерації у справах про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором, було предметом розгляду Верховного Суду. Ключовою у питанні притягнення держави-окупанта до відповідальності за шкоду, спричинену порушенням права на безпечне довкілля, є постановва Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 [12]. Верховний Суд, ураховуючи положення міжнародного права, оцінюючи наявність підстав для обмеження судового імунітету країни-агресора внаслідок завдання фізичної шкоди особі або збитків майну, так званий «деліктний виняток» (англ. «tort excretion»), сформулював висновок про те, що умовами, необхідними для застосування «деліктного винятку», є: 1) принцип територіальності: місце дії/бездіяльності має бути на території держави суду; 2) присутність автора дії/бездіяльності на території держави суду в момент вчинення дії/бездіяльності (агента чи посадової особи іноземної держави); 3) дія/бездіяльність ймовірно може бути привласнена державі; 4) відповідальність за дії/бездіяльність передбачена положеннями законодавства держави суду; 5) завдання смерті, фізичної шкоди особі, збитків майну чи його втрата; 6) причинно-наслідковий зв'язок між діями/бездіяльністю і завданням смерті, фізичної шкоди особі або збитків майну чи його втратою.

Верховний Суд дійшов висновку, що Російська Федерація, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим

юрисдикцію судів України на розгляд і вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі-громадянину України. Названа країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом. Таким чином, починаючи з 2014 року немає необхідності в направленні до посольства Російської Федерації в Україні запитів щодо згоди Російської Федерації бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням Російською Федерацією збройної агресії проти України й ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності Української держави. А з 24 лютого 2022 року таке надсилання неможливе ще й з огляду на розірвання дипломатичних відносин України з Російською Федерацією [12].

Така позиція Верховного Суду є усталеною та була підтверджена ним і в інших постановках [13], де суд додатково зазначив, що звернення до українського суду є єдиним ефективним засобом судового захисту порушених прав та законних інтересів позивача. Наразі відсутні будь-які механізми або інші міждержавні домовленості між Україною та Російською Федерацією щодо відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, завданих внаслідок дій військової агресії Російської Федерації на території України. За таких обставин, застосування судового імунітету Російської Федерації (зокрема, частини першої статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право») у цій справі не буде узгоджуватися із обов'язком України як держави і суду зокрема забезпечити реалізацію права позивача на справедливий суд. З огляду на відсутність інших ефективних засобів судового захисту порушеного права позивача, застосування судового імунітету Російської Федерації буде порушенням самої сутності права на справедливий суд. Також, зважаючи на військову агресію Російської Федерації, якою порушується державний суверенітет України, застосування судового імунітету Російської Федерації буде непропорційним до своєї мети. Судовий імунітет Російської Федерації не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004). Підтримання імунітету Російської Федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом. Судовий імунітет Російської Федерації не підлягає застосуванню з огляду на порушення Російською Федерацією державного суверенітету України, а, отже, не є здійсненням Російською Федерацією своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом. Дії Російської Федерації вийшли за межі її суверенних прав, оскільки будь-яка іноземна держава не має права здійснювати збройну агресію проти іншої країни. Вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет і територіальну цілісність іншої держави – України, що закріплено у Статуті ООН. Враховуючи вказане, Російська Федерація не має підстав посилатися на імунітет для уникнення відповідальності за заподіяні збитки майну позивача.

Очевидно, що шкода, завдана довкіллю державою-агресором, стосується великої кількості людей. На наш погляд, необхідно притягнути державу-окупанта до відповідальності за вчинені злочини проти довкілля. Злочини проти довкілля повинні становити окрему частину звинувачень проти держави-окупанта.

Висновки. Порушення права на екологічну безпеку досить часто стосується великої кількості осіб, тому ефективним інструментом задоволення їх спільного інтересу, який полягає у відновленні порушеного права, є діяльність природоохоронних організацій.

Також, варто зазначити, що справи, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої порушенням права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, є досить складними щодо: кола суб'єктів, право яких порушене, процедури доказування порушення права і наявності шкоди. Вирішення цих проблем пропонується шляхом застосування таких процесуальних механізмів як групові позови та доказові презумпції. Доцільною є пропозиція про те, що громадські об'єднання зможуть захищати у суді права інших осіб, які не є їх членами, оскільки наразі практика застосування Орхуської конвенції йде шляхом того, що громадська організація може діяти лише в інтересах своїх членів.

Окрім того, окремий громадянин, право якого на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище порушене, не може і не повинен володіти знаннями щодо технологічних процесів, унаслідок яких сталося порушення (аварія на підприємстві, неконтрольовані скиди шкідливих речовин у водойми тощо). Позивач у таких справах не має можливості довести відповідні обставини, що становлять предмет спору. При цьому звернення до такого інструменту як екологічна експертиза є непропорційним тягарем для позивача з фінансової точки зору. У зв'язку з цим повинні пред'являтися пропорційні вимоги до ступеня деталізації обставин справи, які надаються позивачами. Складнощі у процедурі доказу-

вання порушення права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище і наявності шкоди обумовлює необхідність перерозподілу тягара доказування у таких справах. Позивачу належить довести лише сам факт порушення його права з боку відповідача. Тоді як на відповідача має бути покладений процесуальний обов'язок доведення відсутності завданої шкоди та причинного зв'язку. Закріплення такої доказової презумпції не свідчатиме про порушення принципу змагальності сторін, а забезпечуватиме процесуальну рівність сторін і сприятиме ефективному захисту порушеного права на безпечне довкілля. Особливо актуальним та очевидно необхідним є застосування цієї доказової презумпції у справах, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої державою-агресором, навколишньому природному середовищу.

Автор, також дійшов висновку, що конструкція групового позову є досить гнучкою, яка може бути ефективно реалізована у тому числі і в українській правовій системі для розгляду деяких категорій спорів, зокрема, це стосуються позовів про захист права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище. Разом із тим, «сліпе» копіювання та перенесення цього інституту в українське процесуальне законодавство без урахування національних особливостей матеріального та процесуального закону навряд чи відповідатиме власним потребам і сприятиме ефективному судовому захисту права на безпечне довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костицький В. В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення. 2010. Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права. с. 312-322.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № 910/8122/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977479>.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 червня 2021 року у справі № 904/6125/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235823>.
4. Постанова Верховного Суду від 19 березня 2020 року у справі № 754/8602/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401327>.
5. Гадомський Д. Інститут групових (класових) позовів як інструмент захисту порушених або оспорюваних прав. *Юридичний журнал*. 2006. № 10. с. 124-127.
6. Білоусов Ю. В. Груповий позов: зарубіжний досвід та перспективи його використання в Україні. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права*. 2012. № 1 (41). С. 295-309.
7. Романюк Я. М., Майстренко Л. О. Масовий позов: загальна характеристика, зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. № 3 (175). 2015. с. 35-47.
8. Телеграм-канал «Трохи про приватне право». URL: <http://t.me/glossema/786>
9. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище № 10292 від 15.05.2019. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65935
10. Екологічні наслідки війни в Україні та перспективи зеленої реконструкції 1 липня 2022 року. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/environment/a7bd20e4-uk>
11. Данильченко А. І. Лапіга І. В. Екологічні загрози військових дій на Донбасі. *Екологічні наслідки військових дій*: матеріали науково-практичної конференції, 17-18 квітня 2018 року. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018. 96 с.
12. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>.
13. Постанова Верховного Суду від 18 травня 2022 року у справі № 428/11673/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>.